

Om overgangen fra fangst til fiskeri i Vestgrønland

Af Erik L. B. Smidt

I. Indledning

I en artikel her i tidsskriftet (1982, nr. 4: 125–139) har Pia Boisen og Bue Nielsen fremsat den opfattelse, at årsagerne til erhvervsskiftet fra fangst til fiskeri i Vestgrønland i århundredets første halvdel var af samfundsmæssig og ikke naturmæssig art. I en senere artikel (1982, nr. 10: 343–346) er Axel Kjær Sørensen fremkommet med en indsigelse, idet han kritiserer Boisens og Nielsens benyttelse af det statistiske materiale.

Fra fiskeribiologisk side finder man det ønskeligt at give et bidrag til diskussionen for at få mere balance i tingene. Derfor har jeg følt mig foranlediget til at skrive denne artikel, dels som et debatindlæg, idet jeg er af den opfattelse, at de naturmæssige årsager har været de afgørende, dels for at give en mere generel fremstilling af fiskeriets udvikling fra bierhverv til hovederhverv. — Som

mangeårigt ansat biolog ved Grønlands Fiskeriundersøgelser har jeg naturligvis haft let adgang til kilderne, såvel trykte som utrykte.

Da diskussionen både angår fangst og fiskeri, omtales i det følgende både fangstdyrene — her dog kun sælerne — og fiskeriets ressourcer. En særlig omtale bliver torskebestanden til del på grund af torskefiskeriets overordentlige betydning for overgangen fra fangst til fiskeri.

II. Sælfangsten

Det er almindeligt antaget (bl.a. Vibe, 1967; Kapel, 1975), at nedgangen i sælfangsten i Sydvestgrønland i årene omkring 1920 skyldtes en nedgang i sælbestanden som følge af klimamildningen og sparsommere forekomst af storis. Men også en overbeskatning af sælbestanden, som hævdede af nogle biologer, er taget i betragtning (Kapel, l. c.). Da

Erik L. B. Smidt er statsbiolog og dr. phil. med en disputats om Vadehavets fauna. Siden 1948 har Erik L. B. Smidt været ansat ved Grønlands Fiskeriundersøgelser med årlige undersøgelsesrejser i Grønland og deltaget i flere af DANA's nordatlantiske togter. Ud over en lang række populærvidenskabelige artikler har Erik L. B. Smidt skrevet afhandlinger, bl.a. om dybvandsrejen, hellefisken og planktonproduktionen ved Sydvestgrønland.

der imidlertid er tale om helt forskellige sælarter, er forholdene ikke så enkle, at man uden videre kan generalisere. Man har også rejst spørgsmålet, om sælbestandene som helhed er gået tilbage, eller om det snarere er deres tilgængelighed for fangerne, der er forringet, hvilket Kapel (mundtlig information) ikke er tilbøjelig til at mene. For at belyse spørgsmålene vil det være nødvendigt at betragte de vigtigste sælarter hver for sig, nemlig de trækkende sæler, klapmyds og grønlandssæl, der kommer til Vestgrønland på årligt træk fra ynglepladserne ved Newfoundland, og den stationære, arktiske sæl, ringsælen.

Den i dette tidsskrift standende diskussion går ud fra forholdene i Julianehåb-Nanortalik distrikter i årene før og efter 1920, idet Boisen og Nielsen (1982) betragter fangstudviklingen i dette område som i hovedsagen gældende for hele Vestgrønland, hvad der dog er en stærk forenkling. Ifølge Ibsen og Sveistrup (1942) og Statistiske Oplysninger om Grønland III (1944, Sveistrup red.) er der en vis korrelation mellem ismængde og sælfangst i distriktet. Boisen og Nielsen (l. c.) nedvurderer denne sammenhæng, men imødegår af Sørensen (1982), som bemærker, at det set afhænger af øjnene m.h.t. tydning af de af Ibsen og Sveistrup (l. c.) viste kurver. Relationen mellem ismængde og fangst synes mest at gælde de store sæler, og det vil da især sige klapmyds, som synes at være aftaget betydeligt i antal, samtidig med at ismængden aftog. Denne sælart jages fortrinsvis i Julianehåb og Nanortalik distrikter om foråret i storisen, når den er på vej fra yngleplad-

serne ved Newfoundland til fældeområderne i Danmarksstrædet, og forklaringen på de dalende fangster efter 1920 kan være, at koncentrationen af klapmyds er forskudt mod de større ismængder ved Sydøstgrønland.

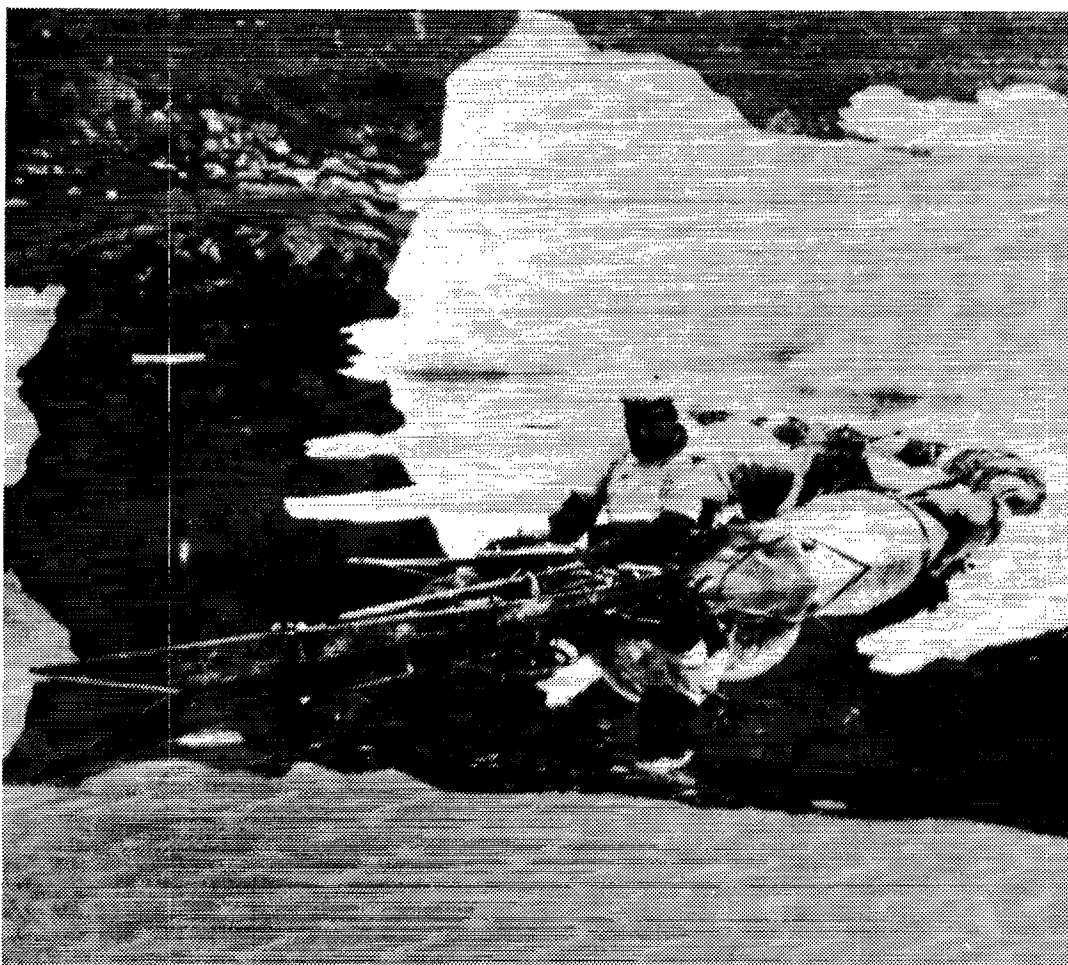
Grønlandssælen (de gamle kaldes sortside, de unge blåside) svigtede i perioden 1910–50 de sydvestgrønlandske distrikter. Når den i denne periode kom til Grønland fra Newfoundland, søgte den i stedet i større mængder til området mellem Disko Bugt og Upernavik, hvor fangsterne steg betydeligt, og nåede endog til Thule (Vibe, 1967). Denne forskydning i udbredelsen ved Vestgrønland må ses i forbindelse med de mindre ismængder i de nordlige områder under klimamildningen.

Den stationære ringsæl (= netside) er sparsomt til stede ved Sydvestgrønland, når varmt, atlantisk vand trænger frem i Davisstrædet. I samme periode, som grønlandssælen svigtede ved Sydvestgrønland, rykkede også ringsælen mod nord og gav derved stigende fangster i Upernavik distrikt og nordligere til nord for Melville Bugt (Vibe, l. c.).

Som en foreløbig konklusion kan man da antage, at nedgangen i sælfangsten i de sydligste distrikter for en væsentlig del hænger sammen med de forskellige sælarters ændrede vandrings- og opholdsmønstre.

III. Fiskerierne

Indtil midten af 1920'erne var sælfangsten grønlandernes hovederhverv, men med den store invasion af torsk til Sydvestgrønland omkring 1920 ændredes billedet totalt, og i slutningen af

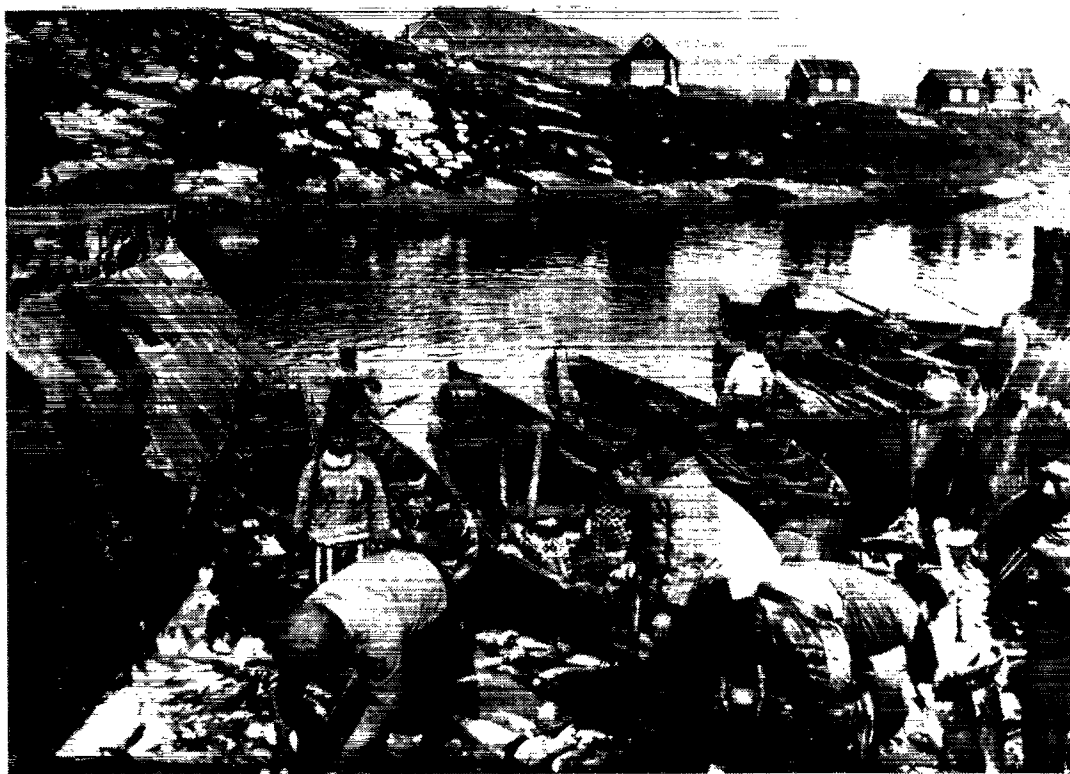

Storfanger fra Sydgrønland på vej hjem med en lang række sæler på slæb. Fot.: John Møller, Julianehåb distrikt 1910. Fra KNK – Grønlands Landsmuseums billedsamling.

1920'erne var torskefiskeriet det bærende erhverv i Sydvestgrønland og dermed også hovederhvervet for Grønland som helhed.

Et kommercielt fiskeri havde dog været under udvikling gennem mange år. Allerede fra 1770'ernes slutning indhandlede hajlever til udvinding af tran (Gad, 1969), en produktion der varede ved til 1962. I dette århundredes begyn-

delse var interessen for fiskeri stigende. Private danske havde gennem nogle år hos grønlænderne opkøbt fjeldørred (dengang kaldet laks) og hellefisk til saltning og eksport, men i 1903 blev Den Kongelige Grønlandske Handel (KGH) bemyndiget til at overtage denne trafik, og siden 1904 indgår disse to fiskearter i listerne over den indhandlede produktion til eksport.

Landing af torsk i Frederikshåb 1930'erne. Fot.: Paul M. Hansen.

Hellefisken fiskedes først og fremmest ved Jakobshavn, hvor fiskerne under Napoleon Andreasens fiskeriforsøg i 1906 (se senere) lærte brugen af langliner. Fjeldørreden indhandlede de første år i Holsteinsborg og Sukkertoppen, siden flere andre steder, men denne fiskeart har dog aldrig indfriet de forventninger, man havde til den, da de mange lokale elvbestande er små og let opfiskelige. I 1914 oprettedes en henkogningsstation i Grædefjorden i Godthåb distrikt, men tre år efter var de første så fiskerige elve opfiskede, så virksomheden måtte standses, og fundamentene ligger nu som et monument over et fejlslagent projekt.

Foranlediget af briggen TJALFE's fiskeriundersøgelser under ledelse af zoologen Adolf S. Jensen i 1908 og -09 startedes i 1910 et rationelt, udenskærs helleflynderfiskeri med langliner og med Holsteinsborg som basis. Ligeledes på foranledning af TJALFE-ekspeditionen startede i 1910 et fjordfiskeri med langliner på hellefisk ved Sydprøven, og et torskefiskeri forsøgt, men uden held, ved Fiskenæsset.

Helleflynderfiskeriet fik de første årtier et heldigt forløb, og det kulminerede i anden halvdel af 1920'erne efter at der i 1924 blev indrettet en fabrik til henkogning af helleflynder i Holsteinsborg. Men i 1935 ophørte denne virksomhed,

efter at helleflynderbestanden var fisket op af store engelsk-norske fiskeriexpeditioner, der opererede på de vestgrønlandske fiskebanker i 1924–34. Der fiskedes med motordoryer fra store moderskibe med fryserier, og et begreb om størrelsen af fiskeriindsatsen får man, når det oplyses af S. Baldersheim (Hjort og Ruud, 1929), at længden af samtlige langlinesætninger i 1928 ville kunne nå Jorden rundt tre gange ved Ækvator. Udbyttet var stort de første år og kulminerede i 1929, men da helleflynderen er langsomt voksende og derfor meget sårbar for befiskning, var dette fiskerieventyr forbi midt i 1930'erne, og siden har den grønlandske helleflynderbestand befundet sig på et ret lavt niveau, muligvis holdt nede af den store torskebestand.

Helleflynderfiskeriets svigten fik dog en positiv effekt, idet man for at forsyne fabrikken i Holsteinsborg i 1935 forsøgte rejsetrawling i de nærliggende fjorde (Beretn. og Knudg. 1936, 2, 6: 686), og det blev starten på det rejefiskeri, som efter en pause under 2. Verdenskrig udviklede sig til at blive Grønlands næstvigtigste fiskeri, først inden skærs og siden 1974 især udensskærs.

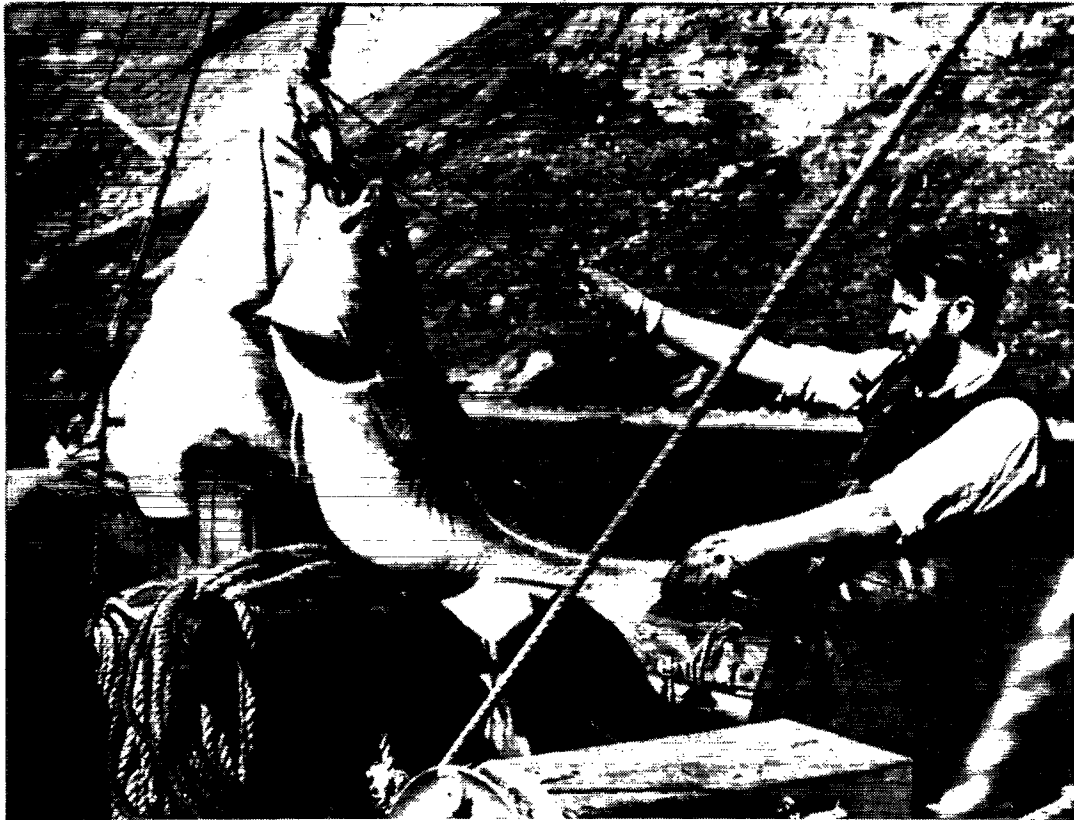
Fiskeriet på hellefisk fik et stort op-sving i 1920'ernes første halvdel i syddistrikterne, men derefter gik det stærkt tilbage samtidig med torskefiskeriets opgang, og i 1935 blev fiskeriet indstillet i Julianehåb distrikt på grund af svigtende forekomster, hvilket kan skyldes den store torskeinvasjon. Da yngel af hellefisk på overgangen mellem pelagisk stadie og bundstadie ofte findes i stor mængde i torskemaver i august-septem-

Helleflynder taget på langline. Store Hellefiske Banke juli 1965. Fot.: Erik L. B. Smidt.

ber (Jensen og Hansen, 1930, 1931), kan det have bevirket en svigtende rekruttering af hellefiskebestanden. I norddistrikterne, hovedsagelig Jakobs-havn, kom en nedgang i fiskeriet på hellefisk i anden halvdel af 1930'erne, hvor man, foruden en nedgang i bestanden, må regne med, at interessen mere har samlet sig om det stigende torskefiskeri.

Trods en mislykket start ved Fiske-næsset i 1910 fik torskefiskeriet i de følgende år en stigende betydning i hele Sydvestgrønland for i løbet af 1920'erne at blive Grønlands vigtigste erhverv. I det følgende skal derfor gives en mere indgående omtale af torskebestande og torskefiskeri ved Vestgrønland i det historiske forløb.

137 cm lang torsk. Godthåbsfjorden august 1951. Fot.: Erik L. B. Smidt.

IV. Torskebestande og torskefiskeri ved Vestgrønland

Torskens forekomst har haft en periodisk karakter. Til tider har der været talrige forekomster på fiskebankerne i Davisstrædet og i de indenskærs områder, og til andre tider har forekomsterne været så sparsomme, at kommercielt fiskeri ikke har kunnet betale sig. Fra forrige århundrede kendes to torskerige perioder af kortere varighed og fra dette århundrede den nuværende, som begyndte omkring 1920, men som fra 1970 har befundet sig på et lavere niveau. I det følgende skal periodiciteten i torskeforekomsterne behandles mere

indgående, idet jeg går ud fra en publikation af de tidligere fiskeribiologer for Grønland, Adolf S. Jensen og Paul M. Hansen (1930, i engelsk oversættelse 1931), hvis kildemateriale jeg har gået efter, både publikationer og arbejdsjournaler fra Napoleon Andreasens forsøgsfiskeri i 1906 og fra TJALFE-ekspeditionen i 1908–09. Historiske redegørelser er desuden givet af O. Bendixen (1930), Hansen og Hermann (1953) og Mattox (1973). Redegørelsen her behandler følgende tidsafsnit: Før dette århundrede, dette århundredes begyndelse indtil klimamildningen og torskeperioden efter klimamildningen.

a. Torskeforekomster før dette århundrede

Siden 1749 findes spredte oplysninger om kortvarige torskeperioder ved Sydvestgrønland i indberetninger i KGH's arkiver (Gad, 1969 og 1976); men det almindelige indtryk er, at forekomsterne i lange perioder var så ustabile, at man ikke kunne være sikker på at fiske til husbehov.

Kendskabet til forekomsterne af torsk, og fisk i det hele taget, i 1800-årenes første halvdel skyldes først og fremmest Rink (1852 og 1857). Torskens forekomst i almindelighed var dels på de udenskærs banker fra 68° N til syd for Godthåb, dels i kystregionen, hvor den angaves at forekomme årligt snart det ene snart det andet sted fra Julianehåb til Holsteinsborg. Blandt de pladser, hvor den sjældent udeblev, nævnes frem for alt Fiskesnæsset, hvor man fiskede til levering af lever til KGH og til tørring for KGH's regning (Rink, 1857). Af en vis interesse er en bemærkning om, at man gjorde sig umage for at finde individer med rogn, men at de var sjældenheder.

Om den første torskerige periode meddeler Rink (1852: 28–29) efter udsagn fra ældre mennesker, at der i egnen omkring Disko Bugt i tidligere år, navnlig før 1820, havde været torsk, og at der i syddistrikterne var uhyre mængder i 1819–21, hvorefter de udeblev i en længere årrække. Som supplement hertil refererer Jensen (1950) nogle oplysninger fra gamle rejseberetninger. I 1810 havde K. L. Giesecke i sin mineralogiske rejsejournal noteret forekomst af store mængder af torsk ud for Grundene (syd for Holsteinsborg) og ud for

Kangamiut, og i 1823 havde F. C. Raben under en rejse iagttaget en betydelig fangst af torsk ved Godthåb (artikel i »Tidsskrift for Naturvidenskabernes«). Med nogen forsigtighed kan man da sætte denne torskeperiode til ca. 1810–23.

Den næste torskeperiode faldt ret markant i årene 1845–49, da der både på de udenskærs banker og i kystregionen blev gjort gode fangster. – Følgende oplysninger om denne torskeperiode er alle fra Rink (1852 og 1857, – grundigt beskrevet i 1852).

I 1845 indfandt 2 britiske fiskefartøjer sig på bankerne ved Vestgrønland, og de følgende år kom flere skibe til, dog næppe over 10 årligt, af hvilke de fleste var fra Shetland, de andre fra Skotland og Hull. Bedst var fiskeriet i 1848, da den største fangst på 44.000 stk. torsk blev gjort af et skib med en 26 mands besætning. Allerede i 1849 aftog fiskeriet betydeligt, og i 1850 og –51 var fangsten så sparsom, at fiskeriet ikke betalte sig; i 1850 kom kun 6–7 skibe, i 1851 kun 3, og siden har dette fiskeri af fremmede nationer så vidt vides været opgivet.

I 1852 fik Consul Nommesen på Førh bevilling til at anlægge en fiskeristation på Grønland, og samme år udsendtes et skib med mandskab og husbygningsmaterialer, men fiskeriet mislykkedes af mangel på fisk.

I årene 1837–45 foretoges i kystregionen en del fiskeriforsøg med vekslende held for KGH's og handelsbetjentenes regning, og i 1845 foretog KGH under ledelse af inspektør Holbøll torskefiskeri ved Holsteinsborg med held.

Mere planmæssige fiskeriforsøg foretoges for KGH's regning i 1847–51 under ledelse af forhenværende købmand på Island, Th. Thomsen. En detaljeret beretning herom findes hos Rink (1852: 35–43), som om disse forsøg skriver, at de »må anses for de mest afgørende, som hidtil er anstiftede, da de ledes af en mand, der både var bekendt for sin driftighed og fortrolighed med det påtagne arbejde, og hvem der var givet så fri rådighed, at de indvendinger, som hentes fra de bånd, der påhviler en kongelig handelsbestyrelses foretagender, i dette tilfælde må bortfalde, og at den eneste grund til produktionens ringe beløb bliver den meget væsentlige: mangel på fisk«. – Thomsen havde 1–2 skibe, som fiskede i området fra Fiskerøsset til Holsteinsborg, til dels ude på bankerne, men mest i fjordene og hovedsagelig ved Holsteinsborg. Der blev gjort gode fangster i 1847–49, men i 1850 var fiskeriet ringe såvel på banker som i fjorde, og i 1851 var der så godt som ingen fisk i begge områder. Thomsens fiskeri fik altså ganske samme forløb som de engelske skibes på bankerne i den samme periode. – I Disko Bugt fiskede grønlænderne i efterårsmånederne af 1845 til –49 torsk i mængde, hvorpå fisken i 1850 og –51 udeblev så godt som ganske (Rink, 1852: 28), altså igen samme forløb.

Efter den torskerige periode 1845–49 findes ingen oplysninger om torsk af betydning århundredet ud og ind i begyndelsen af nuværende. Hvad bankerne angår er forholdene bedst belyst ved det helleflynderfiskeri, som amerikanske fiskeskonnerter fra Gloucester startede i

Davisstrædet i 1866, efter at hvalfangere havde meddelt om mængder af helleflynder ved Vestgrønland. En meget oplysende beretning for årene 1866–81 er givet af Newton P. Scudder (1883), som var med om bord på et af skibene i 1879. Langlinefiskeri foretoges i juli-august på bankerne ud for Holsteinsborg og Sukkertoppen ved hjælp af medbragte doryer, og de antal skibe, som deltog de forskellige år, vekslede fra 1 til 6. Der blev gjort gode fangster af helleflynder, som saltedes, hvorimod torsk ikke var til stede i tilstrækkelig mængde til, at det var ulejligheden værd at salte dem, idet forholdet mellem antal af torsk og helleflynder var omkring 1 til 15. Fiskeriet varede ved til ind i begyndelsen af nuværende århundrede, da det blev opgivet, ikke af mangel på helleflyndere, men efter sigende fordi der indførtes høj told på indførsel af saltet helleflynder til USA, (Bendixen, 1930; Hansen og Hermann, 1953).

Det kan se ud som om, at helleflynderderrige periode falder sammen med torskefattige og omvendt. I den lange torskefattige periode, som varede fra 1850 til ca. 1920, kunne der dog årligt fiskes torsk lokalt i Sydvestgrønland i vekslende mængder. Det gælder specielt Fiskerøsset, hvor der siden 1860 har fundet en indhandling sted. Under TjALFE-ekspeditionens ophold ved Fiskerøsset i september 1908 foretog Adolf Jensen udskrifter af stedets hovedbøger vedrørende torskeindhandlingen (Jensen, 1909 A og B). Af disse udskrifter, som findes på GF, fremgår, at der i årene 1860–65 indhandlede torsk til klipfisktilvirkning, hvorefter der de

Afvejning af flækkede torsk i Sukkertoppen 1950. Fot.: Erik L. B. Smidt.

følgende år indhandlede torskelever. Nogle år svigtede torsken, hvilket skete i 2 tre-årige perioder, 1884–86 og 1903–05. Foruden leverindhandling var der en privat produktion af forråd af tørfisk, og det mentes, at torsken kunne være udnyttet langt bedre.

b. Torskeforekomster i dette århundredes begyndelse

Torskefiskeriet havde længe trange vilkår, dels af mangel på interesse, dels af periodisk mangel på fisk, hvilket sidste bekræftedes af fiskeriforsøg i århundredets begyndelse, og det var først med

klimamildningen og den dermed forbundne torskeinvasion efter 1920, at torskefiskeriet fik sin revolutionerende betydning.

I 1906 overdrog KGH den færøske fisker og skibsreder Napoleon Andreasen at foretage fiskeriforsøg med to kuttere på bankerne og i fjordene ved Vestgrønland, ikke mindst med fiskeri efter torsk for øje. Bortset fra et par ugers langlinefiskeri efter hellefisk ved Jakobs-havn var kutterne mest optaget af fiskeri med langline og snøre efter torsk og helleflynder. Der fiskedes på bankerne mellem Godthåb og Holsteinsborg en uge i

Torskessalteriet i Sukkertoppen august 1950. Fot.: Erik L. B. Smidt.

juni og fra midt i juli til 3. september, hvor der ingen torsk fangedes, men en del helleflyndere. Desuden fiskede det ene skib med tre små både i tre uger i fjordene ved Holsteinsborg med ringe resultat. I sin beretning konkluderer Andreasen (1907): »Når jeg skal udtale mig om torskefiskeriet ved Grønland og bruge de i sommeren indhøstede erfaringer som rettesnor, så vil jeg på det bestemteste fraråde enhver udlænding at gå til Grønland med den ene tanke absolut at få torsk«, — — — »thi jeg har aldrig på noget sted prøvet længere og mere ihærdigt efter at få fisk end her på Grønlands kyst og så til belønning opnået et dårligere resultat«. Denne udtalelse må tillægges betydelig vægt i betragtning af,

at de færøske fiskere er specialister i den form for fiskeri.

De næste fiskeriforsøg blev foretaget af TJALFE-ekspeditionen i 1908, men det må nok indrømmes, at hvad torskefiskeriet angår, var resultaterne for sparsomme til, at der alene ud fra dem kunne foretages en videregående bedømmelse af den vestgrønlandske torskebestand. Fra ekspeditionsberetningen (Jensen, 1909 A) og TJALFEs journal kan i korthed uddraget følgende:

På bankerne gav langlinerne ingen torsk. Enkelte linesætninger på Fyllas Banke den 21. juni og på Store Hellefiskebanke 3.-4. juli gav hverken torsk eller helleflynder, men da vandtemperaturerne var omkring 0° C, kunne man

ikke forvente, at fisken skulle være vandret op på bankerne. På Store Hellefiskebanke fiskedes igen 21.–25. august, da vandtemperaturen var steget til ca. 3° C, og der blev da fanget en del helleflynder, men ingen torsk.

Det indenskærs fiskeri var ikke meget bedre bortset fra torskefiskeriet ved Fiskebækket i september. I juni forsøgtes i Godthåbsfjorden, ved Holsteinsborg og i fjordområdet ved Sarfanguaq næsten uden fangst, antagelig fordi man var for tidligt på færde. Grønlænderne oplyste, at ved Sarfanguaq plejede mange store torsk at komme i juli. I juli–august fangedes kun nogle få torsk i Diskobugt og Egedesminde distrikt, og torskestimer observeredes ved Ritenbenk. Først da TJALFE sluttede sæsonen ved Fiskebækket i september fik den gode torskefangster, men allerede forinden havde den stedlige befolkning fisket og tørret fisk til vinterforråd.

I 1909 var TJALFE hovedsageligt beskæftiget med hellefisken, men i september observeredes store mængder af torsk i sundene ved Kap Farvel, og der blev gjort store fangster. Grønlænderne kunne berette, at torsken plejede at vise sig i området i august–oktober, hvorefter den aftog i mængde (Jensen, 1909 B).

I 1914 forsøgte to færøske kuttere helleflynderfiskeri ved Vestgrønland, og de fik rigeligt med helleflynder og havkat, men ingen torsk (Hansen og Hermann, 1953). På grund af krigen opgaves videre forsøg.

Disse fiskeriforsøg giver samstemmende et billede af en beskeden vestgrønlandsk torskebestand i århundredets

begyndelse. På bankerne fangedes slet ingen torsk, hvorimod der indenskærs fandtes lokale bestande af varierende størrelse. Dertil giver de årlige beretninger om fiskerierne, publiceret i »Beretninger og Kundgørelser«, et klart billede af de indenskærs forekomster, som kunne være ret betydelige, og som tog til i mængde i årene før 1920. De første år efter 1910 var der kun betingelser for fiskeri med eksport for øje i fjordene og sundene ved Fiskebækket og Sarfanguaq, men efterhånden kom flere pladser til.

Ved Fiskebækket slog fiskeriet fejl i 1909 og –10 af mangel på fisk, men i 1911 indfandt torsken sig igen, og i de følgende år kom den i varierende mængde og fiskedes til indhandling. – Ved Sarfanguaq startede fiskeriet i 1912 med godt resultat og fortsatte de følgende år med stigende udbytte. – Ved Atangmik, Sukkertoppen distrikt, startede et torskefiskeri i 1914, fra 1917 kom Frederikshåb med, fra 1918 Julianehåb distrikt og fra 1919 Godthåb.

I beretningen om de rationelle fiskeriforetagender for 1917 (Beretng. og Kundg. 2, 1918) siges generelt: »Af mærkelige begivenheder på fiskeriets område kan omtales, at der i sommeren 1917 overalt i Julianehåbs og Frederikshåbs distrikter optrådte havtorsk (kablau) i forbavsende masser«. – Denne torskerigdom fortsatte i 1918 og 1919, fulgt af en midlertidig nedgang, som atter fulgtes af en opgang i 1920'erne.

c. Torskeinvasion og torskefiskeri

Torskeinvasionen til syddistrikterne i 1917 må betragtes som indledningen til den torskeperiode, som i de efterføl-

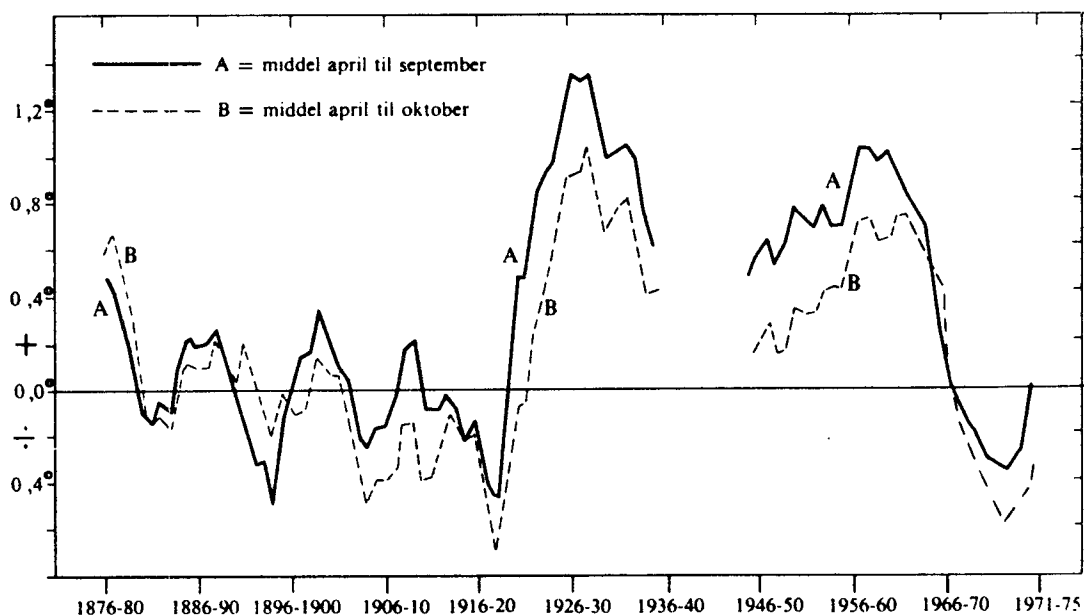
Rogtning af bundgarn i Amerdloq Fjorden, Holsteinsborg distrikt, juli 1965. Fot.: Erik L. B. Smidt.

gende årtier ændrede det grønlandske erhvervsbillede. Disse torsk må antages at stamme fra den islandske bestand, hvilket senere undersøgelser bekræftede.

Medens der til stadighed har været torsk i kyst- og fjordområder omend i vekslende mængder, synes bankerne at have været så godt som uden torsk i de torskefattige perioder. Jensen og Hansen (1930, 1931) meddeler, at foruden de ovennævnte fiskeforsøg søgte også KGH's fragtskibe jævnligt efter torsk på bankerne i begyndelsen af århundredet uden resultat. De første torsk blev taget på Fyllas Banke i juli 1921, og i 1922 og

—23 fandt de danske inspektionsskibe torsk på banken i juli. I 1924 foretog inspektionsskibet ISLANDS FALK med fiskeribiologen Å. Vedel Tåning ombord fiskeriforsøg i juni og fandt da torsk i mængde på Fyllas Banke, men kun få på de nordlige banker. I 1925 fandt havundersøgelsesskibet DANA i juli betydelige torskeforekomster på Fyllas Banke og sydlige del af Lille Hellefiskebanke, men kun få på de sydligere banker.

Norske skibe på sæl- og hvalfangst havde gennem flere år lejlighedsvis for- søgt krogfiskeri på bankerne i Davis-

Figur 1. Temperaturanomaler for overfladevandet ved Vestgrønland i april-september (kurve A) og ved Sydgrønland i april-oktober (kurve B). Temperaturafvigelser fra gennemsnitstemperaturen i den kolde periode 1976-1915, beregnet til fem års glidende gennemsnit. (Efter Danmarks natur 11: Grønland, 1981).

strædet og berettet hjem derom, og i august 1924 fandt det norske havundersøgelsesskib MICHAEL SARS mængder af torsk og helleflynder på Fyllas Banke og Lille Hellefiskebanke (Hjort og Ruud, 1929). Samrne år indfandt norske fiske-skibe sig første gang på de vestgrønlandske fiskebanker.

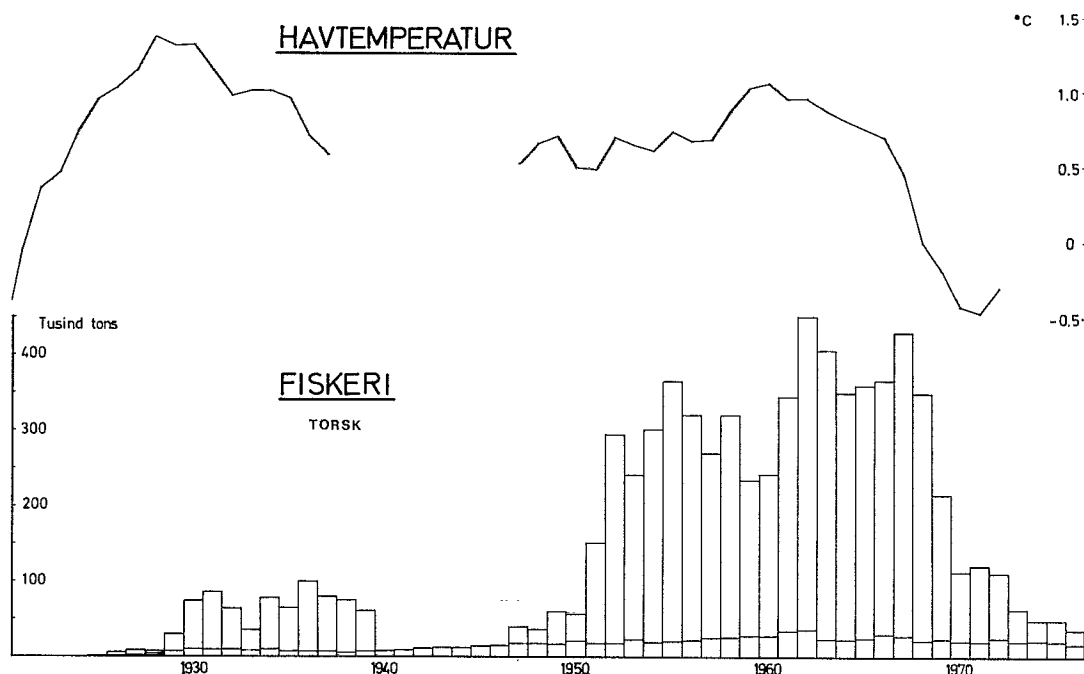
I 1925 indfandt færøske fiskeskibe sig på fiskebankerne, og de følgende år fulgte andre nationers efter, britiske, tyske, portugisiske, franske, spanske m.fl., så der i 1930erne var samlet en talrig international flåde af fiskeskibe ved Vestgrønland i sommermånederne.

Efter torskeinvasionen i syddistrikterne i 1917 bredte mængder af torsk sig de følgende år nordpå i kystregionen. De nåede 1922 Sukkertoppen distrikt, 1928 området ved Disko Bugt og 1930 Umanak distrikt (Hansen og Hermann, 1953).

Det lokale grønlandske torskefiskeri var som omtalt godt i gang før 1920erne, men med torskeinvasionen tog udviklingen fart, som det ses af følgende tal for grønlændernes årlige udbytte angivet i tons uberedt fisk: 1915: 98, 1920: 454, 1925: 1.024, 1930: 9.658. Fangsten i 1930 var den største inden 2. Verdenskrig. – Det totale torskefiskeri ved Vestgrønland, grønlændernes og de fremmede nationers tilsammen, var i 1925: 1.551, i 1930: 74.248 tons.

d. Årsagerne til torskerigdommen

Dette århundredes torskerige periode, som har været af betydelig længere varighed end nogen hidtil kendt, falder ret nøje sammen med en periode med gennemgående høje temperaturer i de øvre vandlag ved Vestgrønland. Figur 1 viser variationerne i overfladetemperaturerne

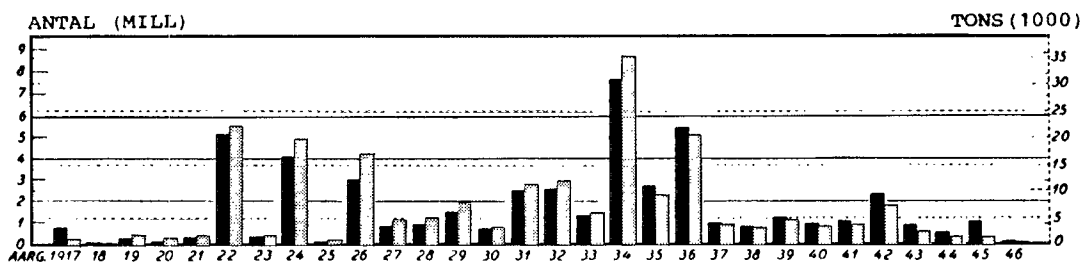
Figur 2. Kurven angiver temperaturanomaler for overfladevandet ved Vestgrønland i april-september svarende til kurve A i figur 1. – Søjlerne angiver totalfangster af torsk ved Vestgrønland, hvoraf linierne foruden angiver Grønlands andel.

gennem en hundredårig periode, baseret på ruteskibenes målinger rapporteret til Meteorologisk Institut. Det ses, at perioden med lave temperaturer fra 1876 indtil først i 1920'erne falder sammen med den torskefattige periode, og at den relativt stærke temperaturstigning efter 1920 få år efter følges af et stort torskefiskeri kulminerende i 1930'erne, som det fremgår af figur 2. I krigsperioden blev der ikke gjort temperaturombservationer, og de fremmede fiskeskibe udeblev. Efter krigen nåede torskefiskeriet nye højder, som langt overgik 1930'ernes, men et brat temperaturfald fra og med 1969 fulgtes af et drastisk fald i fiskeriet. – Fra og med 1974 kvoteredes torskefiskeriet, hvorefter de årlige total-

fangster ikke længere er udtryk for torskebestandens størrelse.

De relativt høje vandtemperaturer virker på to måder. Dels bevirker høje temperaturer en god overlevelse af torskeynglen, hvorfor der som regel opstår gode torskeårgange i år med varmt overfladevand i sommermånederne, og dels kan tilstrømning af varmt atlantisk vand transportere ungtorsk til Sydvestgrønland fra det islandske område.

Efter gode yngelår kan man de nærmest følgende år træffe tætte stimer af små torsk i stranden i sommermånederne i de nordlige vestgrønlandske distrikter, særlig fra Holsteinsborg distrikt til Umanak distrikt, hvortil strømmen har ført dem. Også Store Hellefiske-

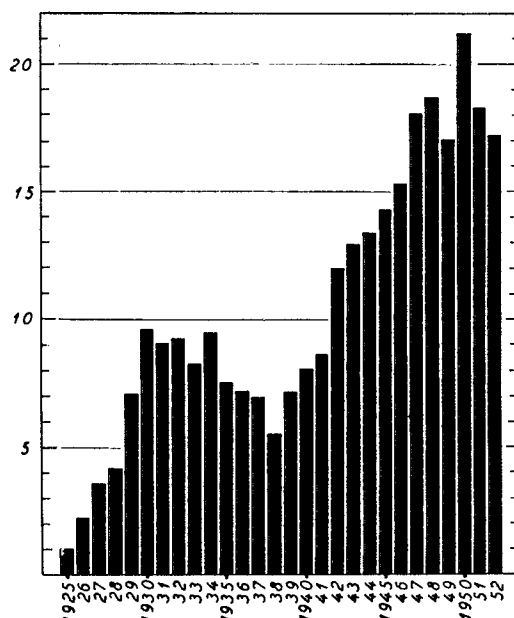

Figur 3. Forskellige torskårganges bidrag til grønlandernes torskefiskeri i 1926–50. Sorte søjler angiver antal torsk i millioner. Grå søjler angiver vægten i tusind tons. (Efter Hansen og Hermann 1953).

banke har i perioder været en vigtig opvækstplads for unge torsk. Ved kønsmodning vandrer torskene fra de nordlige områder til de sydlige beliggende gydeområder.

Figur 3 viser torskårganges bidrag til fiskeriet i de første årtier efter torskeinvasionen. Som en første relativt god årgang fremtræder 1917-årgangen, som dog fik en beskedne betydning på grund af det beskedne fiskeri i første halvdel af 1920'erne. Det vil erindres, at 1917 var året for en stor torskeinvasion i syd-distrikterne, og denne torskeinvasion har da markeret sig ved en stor yngelproduktion. Af figuren ses, at følgende årgange har været særligt rige: 1922, 1924, 1926, 1934 og 1936. De har faktisk båret fiskeriet en lang række år frem til begyndelsen af 1950'erne. Figur 4 viser udbyttet af grønlandernes fiskeri fra 1925 frem til 1952. En kulmination i årene 1930–35 var båret af årgangene 1922, 1924 og 1926, og med disse årganges forsvinden dalede udbyttet. En næste kulmination i årene omkring 1950 var især båret af årgangene 1934 og 1936. I årene efter 2. Verdenskrig har vandtemperaturer, yngelmængde og år-

ganges styrke været holdt under konstant observation for en bedømmelse af fiskeriudsigterne. Årgangsstyrken beregnes ud fra aldersanalyser, som foretages på store antal torskeøresten, der hvert år indsamles fra de kommercielle fangster.

Figur 4. Det årlige udbytte af grønlandernes torskefiskeri i 1925–52 angivet i tusind tons uberedt fisk. (Efter Hansen og Hermann 1953).

Flækning af torsk. Sukkertoppen 1950. Fot.: Erik L. B. Smidt.

Den anden mekanisme for gode årganges opståen har været mere sjælden. Det er de ovenfor nævnte tilførsler af ung torske med varmt atlantisk vand fra det islandske område. Sådanne årgange, hvoraf kan nævnes 1956, 1963 og 1973, gør sig først gældende i de sydligste vestgrønlandske distrikter, og det er sandsynligt, at den torskerigdom, der fandtes i Julianehåbs og Frederikshåbs distrikter i årene 1917–19, stammede fra det islandske område. At den grønlandske torskebestand i det hele taget har sin oprindelse fra den islandske bekræftes yderligere ved, at de to bestande på grundlag af hæmoglobinundersøgelser synes at være genetisk identiske (Sick, 1965).

V. Årsager til skiftet fra fangst til fiskeri i Vestgrønland

I deres artikel her i tidsskriftet imødegår

Boisen og Nielsen den almindelige antagelse: »at det skift i hovederhverv fra søpattedyrfangst til fiskeri, som fandt sted i Vestgrønland i første halvdel af dette århundrede, har naturmæssige årsager: et aftagende antal sæler tvang grønlænderne til et erhvervsskift«. – Videre hedder det: »Det var ikke sådan, at grønlænderne begyndte at fiske, fordi sælfangsten svandt ind. Tværtimod gik sælfangsten ned, fordi grønlænderne af andre grunde påbegyndte et øget fiskeri. Dermed er også sagt, at det ikke er de naturmæssige ændringer, der var den primære årsag til produktionsskiftet, men derimod samfundsmæssige faktorer«.

Når jeg tager diskussionen op, er det, hvad formentlig fremgår af det i afsnit IV meddelte, ud fra den opfattelse, at hovedårsagen var naturmæssig. Den primære årsag var stigningen i havtemperaturerne, som medførte den store inva-

sion af torsk, der muliggjorde fiskeriets udvikling til hovederhverv, fremfor at det var nedgangen i sælfangsten, der var årsagen.

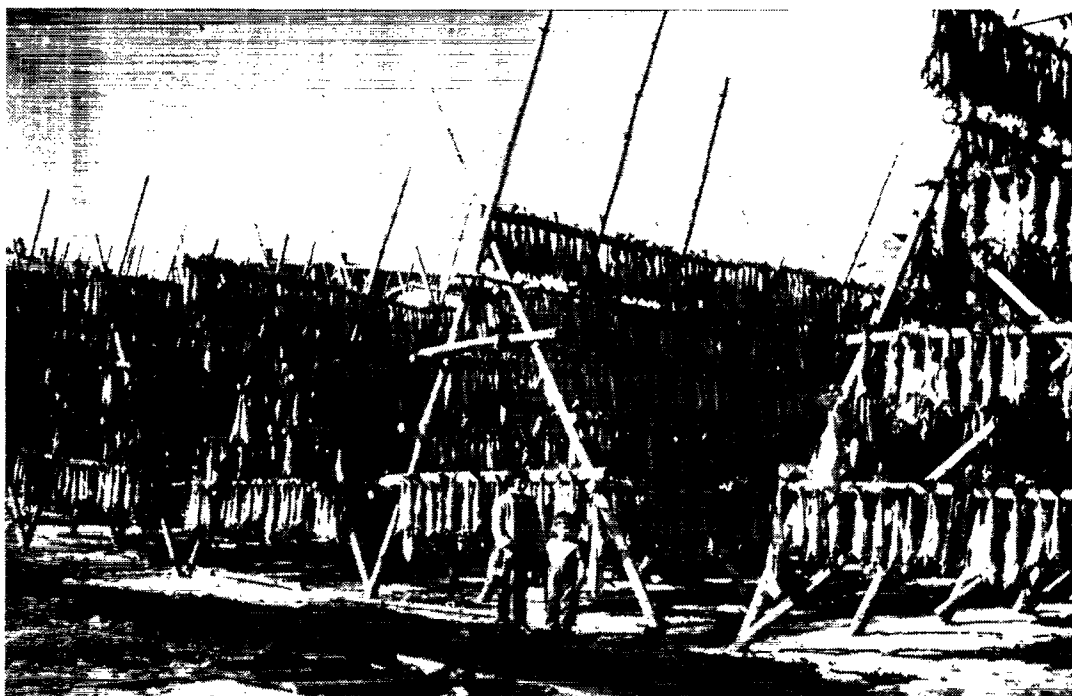
Diskussionen om sælfangst kontra fiskeri går tilbage til århundredets begyndelse, og da kan jeg ikke afstå fra at citere et par udtalelser af Adolf Jensen (1910) i en artikel om fiskeriundersøgelserne i 1908 og -09. I »Afsluttende Bemærkninger« skriver han bl.a.: »Hvorom alting er: selv om man ikke ser så sort på forholdene som dem, der påstår, at sælen tager af, så vil dog vel ingen hævde, at sælernes antal tager til. Men det gør grønlændernes. Trods alle ildevarslenende spådomme i modsat retning viser det sig, at den grønlandske nation er et levedygtigt folkefærd. Fødslerne antal overstiger dødsfaldene, så at folketallet ved midten af vort århundrede sandsynligvis vil være steget til 20.000 og ved århundredets udgang til 40.000 (beregnet efter tilvæksten i tiåret 1894-1904). Men en tilsvarende forøgelse kan ikke påregnes af den bestand af sæler, der kan nås med kajak fra den grønlandske kyst«. - Noget senere hedder det: »Mit ideal af en grønlander er en mand, der tager sæl, når der er sæl, og fanger fisk, når der er fisk. Og det er en ganske fejlagtig anskuelse, at disse erhverv ikke kan forenes - -«.

I 1920'erne genoplivedes diskussionen, da forhenværende inspektør for Sydgrønland O. Bendixen og Adolf Jensen førte en polemik i Det Grønlandske Selskabs Årsskrift 1926/27 (1927), en polemik som Boisen og Nielsen refererer til. I diskussionen, som desværre efterhånden fik en personlig karakter, var Adolf Jensen af den opfattelse, at grøn-

lænderne går over til fiskeri, når sælbestanden svigter, medens Bendixen hævdede, at det var det pekuniært mere indbringende ved fiskeriet, der lokkede fra fangst til fiskeri, og at sælfangsten som følge deraf måtte gå tilbage. - Min opfattelse er, at begge havde fat i en del af sandheden, men de kunne ikke dengang forudse, hvilken samfundsmæssig omvæltning torskefiskeriet skulle medføre, da man ikke kunne forvente en så langvarig torskeperiode.

I afsnit II konkluderede jeg, at nedgangen i sælfangsten for en væsentlig del skyldtes de forskellige sælarters ændrede vandrings- og opholdsmønster. Men det modsiger ikke, at nedgangen i fangsten kan være forstærket ved, at interessen for torskefiskeri stimuleredes ved de forbedrede muligheder for dette fiskeri og ved de bedre indtjeningsmuligheder ved fiskeri på grund af Handelsens prispolitik.

I deres artikel tilslutter Boisen og Nielsen sig Bendixens opfattelse. De henter navnlig deres argumenter hos Ibsen og Sveistrup (1942) og Bendixen (1930), og der gives interessante informationer og betragtninger. At den indre dynamik i det grønlandske samfund i forbindelse med overgangen til penge- og dermed vareøkonomi har været af meget stor betydning for erhvervsskiftet, kan ikke betvivles, ligesom andre sociale faktorer, hvoriblandt det stigende befolkningstal, må have været af betydning. - Alligevel vil jeg tillade mig at hævde den opfattelse, at de naturbetingede årsager er de overordnede udfra nogle ganske elementære videnskabsteoretiske betragtninger.

Stativer med tørfisk i Kapisigdlit 1956. Fot.: Erik L. B. Smidt.

Holder vi os til definitionen af en årsag som en begivenhed, der ifølge en lovmæssighed (»naturlov«) medfører en anden begivenhed, virkningen, kan årsag-virkning-forløbet illustreres ved et pædagogisk eksempel: et æble hænger på træet (er underkastet faldloven), stilken klippes over (årsag), æblet falder til jorden (virkning). Eller lidt mere kompliceret: et jagtgevær er ladet med krudt og hagl (konstituerer et lovkompleks af underordnede årsag-virkning-relationer), der trækkes på aftrækkeren (årsag), skuddet går af (virkning). – Og nu til sagen: havtemperaturen stiger ved Grønland (årsag), torskebestanden er følsom for temperaturændringer (lovkompleks), torsken invaderer det grønlandske havområde (virkning og ny årsag), grønlæn-

derne har behov for erhvervsudvikling (lovkompleks af samfundsmæssige årsag-virkning-relationer), grønlænderne udvikler et torskefiskeri (virkning). Det forekommer mig, at Boisen og Nielsen har byttet om på årsag og »lov«, og mit synspunkt er i den givne situation som årsag at udvælge den begivenhed, som har været udslagsgivende for overgangen fra fangst til fiskeri. Det subjektive deri indrømmes, men skal flere begivenheder fremhæves som årsager, kan vi jo ende i det absurde, at samtlige begivenheder i hele universet er årsag. – Nok med dette, men man kan dog ikke undervurdere temperaturgangen som årsag til den grønlandske torskebestands op- og nedgang og følgelig til fiskeriets op- og nedgang.

VI. Afsluttende bemærkninger

Ud fra den antagelse, at havtemperaturer og de deraf afhængige biologiske foreteelser er af afgørende betydning for fiskeriet, foretager fiskeriundersøgelserne årligt observationer vedrørende temperaturer o.a. hydrografiske forhold, yngelproduktion og bestandsdynamik i ressourcerne for fiskeriet. Temperaturfaldet efter 1968 var lige så brat som opgangen efter 1920, og resultatet blev en drastisk nedgang for torskbestanden (ganske vist hjulpet godt på vej af den fremmede trawlerflåde), og denne nedgang kom meget på tværs af KGH's

stortrawlerprojekt, som netop startede i 1969, og som var planlagt i 1960ernes torskerige tid. Når de grønlandske torskefangster – i modsætning til de fremmede nationers – ikke gik ned, skyldtes det indsatsen fra disse stortrawlere; men på grund af torskebestandens utilstrækkelighed måtte trawlerne desuden satse på andre ressourcer, og da blev de udenskærs rejeforekomster, som fiskeriundersøgelserne med undersøgelsesskibet DANA havde fundet allerede i 1965, den tiltrængte redningsplanke. Men det er en anden historie, som Kipling siger, og den må en anden fortælle.

Litteratur:

- Andreasen, Napoleon 1907: Rapport, afgiven til Indenrigsministeriet af Lederen af de i Aaret 1906 anstillede Fiskeriforsøg ved Grønlands Vestkyst. – Meddelelser fra Direktoratet for den kongelige grønlandske Handel for Aarene 1902–1906: 270–272.
- Bendixen, O. 1930: Grønlandsfiskeriet, dets Historie og Fremtidsmuligheder. (Aschehoug og Co.).
- Bendixen, O. og Ad. S. Jensen 1927: Grønlændernes Fiskeri. Bemærkninger til Professor Ad. S. Jensens Artikel i Selskabets Aarsskrift 1925/26. Af O. Bendixen. – Professor Ad. S. Jensen og Inspektør O. Bendixens gensidige Modbemærkninger. – Det Grønlandske Selskabs Aarsskrift 1926–27: 71–79.
- Beretninger og Kundgørelser vedrørende Kolonierne i Grønland 1911–1912, og fra 1913 Ber. og Kundg. vedr. Styrelsen af Grønland: Heri årlige beretninger om de lokale fiskerier.
- Boisen, Pia og Bue Nielsen 1982: Årsager til erhvervsskiftet fra fangst til fiskeri i Vestgrønland. – Grønland, 4: 125–139.
- Gad, F. 1969, 1976: Grønlands Historie II 1700–82, III 1782–1808.
- Hansen, P. M. og F. Hermann 1953: Fisken og Havet ved Grønland. – Skr. Danm. Fiskeri- og Havunders. 15: 1–128.
- Hjort, J. and J. T. Ruud 1929: Whaling and fishing in the North Atlantic. – ICES Rapp. Proc.-Verb. 56: 1–123.
- Ibsen, P. og P. P. Svejstrup 1942: Den Erhvervsmæssige Udvikling i Julianehaab Distrikt 1899–1939. – Medd. om Grønl., 131, 7: 1–63.
- Jensen, Ad. S. 1909 A: Indberetning om Fiskeriundersøgelserne ved Grønland i 1908. – Ber. og Kundg., 2, 1909: 11–23.
- Jensen, Ad. S. 1909 B: Beretning om Fiskeriundersøgelserne ved Grønland i 1909. – Ber. og Kundg., 5, 1909: 73–106.
- Jensen, Ad. S. 1910: Fiskeriundersøgelser i Grønland 1908 og 1909. – Atlanten Nr. 82: 607–629.
- Jensen, Ad. S. 1950: On a period with an abundance of fish in West Greenland about the beginning of the last century. – Vid. Medd. da. naturh. Foren., 112: 249–251.
- Jensen, Ad. S. og P. M. Hansen 1930: Undersøgelser over den grønlandske Torsk (*Gadus callarias* L.). Med en Indledning om de grønlandske Torskefiskeriers Historie. (G.E.C. Gad): 1–55.
- Jensen, Ad. S. and P. M. Hansen 1931: Investigations on the Greenland Cod (*Gadus callarias* L.). With an Introduction on the History of the Greenland Cod Fisheries. – ICES Rapp. Proc. – Verb. 72: 1–41.

- Kapel, F. O. 1975: Recent research on seals and seal hunting in Greenland. – ICES Rapp. Proc.–Verb., 169: 462–478.
- Mattox, W. G. 1973: Fishing in West Greenland 1910–1966. The Development of a new native industry. – Medd. om Grønl. 197, 1: 1–344. Appendix: 1–125.
- Rink, H. 1852: Om Monopolhandelen paa Grønland. – Betænkning i Anledning af Spørgsmaalet om privates Adgang til Grønland: 1–45.
- Rink, H. 1857: Grønland geographisk og statistisk beskrevet, 2. Det søndre Inspektorat.
- Scudder, Newton P. 1883: The Halibut Fishery. – Davis Strait. – U. S. Comm. of Fish and Fisheries. Rep. of the Commissioner for 1880. Washington: 189–191.
- Sick, K. 1965: Haemoglobin polymorphism of cod in the North Sea and The North Atlantic Ocean. – Hereditas 54: 49–73 (Lund).
- Statistiske Oplysninger om Grønland III (P. P. Sveistrup red.). – Beretninger vedr. Grønlands Styrelse, Nr. 1, 1944.
- Sørensen, Axel Kjær 1982: Fra fangst til fiskeri i Vestgrønland. (Julianehåbdistriktet) – en indsigelse. – Grønland 10: 343–346.
- Vibe, Chr. 1967: Arctic Animals in Relation to Climatic Fluctuations. – Medd. om Grønl. 170, 5: 1–227.

Fiskekuttere i Holsteinsborg juli 1965. Fot.: Erik L. B. Smidt.